

VALORISATION OF PEDAGOGICAL CULTURE IN BANAT. REFLECTIONS IN THE ROMANIAN PRESS (1886-1918)

Ioana Banaduc

Lecturer, PhD, West University of Timișoara

Abstract: The pedagogical thinking in Banat develops under the influence of the tradition, the culture of the matrix space, the Enlightenment ideology, all of which have a pronounced progressive character. The continuity of this thinking is probably due to the popular philosophy of this part of the country. The profound pattern of pedagogical thinking is fueled by "precious reserves of ancient ancestry" as from a radiant centre. The spiritual world of the Romanian village is a radiant centre. From this "vital point of the nation", the popular teachings, the pedagogical thoughts about life and the world, about well breeding are outlined. These elements, together with the European ideas on education, constitute a synthesis of revealing significance for the Banat culture and for identity. As we will see, the complexity of pedagogical thinking manifests its valences, especially in the writings of the times, which often find their place in the press, as well.

Keywords: Banat history, tradition, pedagogical thinking, Romanian press, pedagogical culture.

1. Introducere

În această lucrare suscităm interesul articulațiile gândirii pedagogice din Banat, în cadrul larg al acțiunii de luminare a maselor. După cum vom observa, acestea se dezvoltă sub influența tradiției, a culturii spațiului matricial și a ideilor europene despre educație, toate având un pronunțat caracter progresist și revelator de semnificații pentru conștientizarea identității.

Un demers anevoios de realizat, deoarece mișcările de idei despre educație stau ascunse în spatele diverselor aspecte ale vieții spirituale a epocii investigate, dar esențial în sprijinul ideii de conservare a memoriei active și de reliefare a identității culturale românești.

Prin acest excurs științific încercăm să punem în valoare câteva din notele esențiale ale gândirii pedagogice, aducând la lumină unele fragmente culese din publicațiile românești bănățene ale vremii: „Anuarul IX al școlii capitale ort. române de băieți și fete din Lugoj pe anul școlastic 1905/1906”, „Almanah edat de Reuniunea învățătorilor de la școlile confesionale gr. or. din dieceza Caransebeșului”, 1899, „Foaia Diecezană”, „Ludimagister”, „Educatorul” ș.a.

În decursul timpului, din cauza contextelor politice schimbătoare, apare dorința românilor de conservare a identității în raport cu firul principal al istoriei. Bănățenii înțeleg că numai prin educație, prin cultură, prin implicare și participare la acțiunea de recuperare a moștenirii culturale pot fi recunoscuți în Europa. Astfel, Banatul (1) ni se dezvăluie animat de spiritul de emulație în rândul unei societăți conștiente de idealul epocii, dar ancorat într-un climat specific spațiului matricial.

„Sfânta deșteptare a sufletului românesc” (ARÎȘCDC, 1889: 29) este procesul asupra căruia își lasă amprenta un trecut, certificând experiențele, eforturile și mentalitatea precursorilor cărturari. Pentru bănățeni, tradiția reprezintă chintesența culturii prin valorificarea virtuților lumii satului: tradiții, obiceiuri, educație tradițională, folclor.

Unicitatea acestui spațiu cultural ni se dezvăluie prin acțiunile realizate de dascălii satelor, de preoți, inclusiv de țărani autodidacți și de intelectuali, toți având intenția să adune din ținuturile bănățene semne încărcate de înțelesuri și de rosturi adânci pentru valorizarea culturii pedagogice, sublimate în ceea ce ei numesc „propășirea neamului”.

2. Articulațiile gândirii pedagogice. Exemplificări din presa vremii

O problemă declanșatoare de îndelungi căutări este legată de momentul apariției culturalizării prin școală (2). Nu de puține ori apar în presa vremii întrebări de tipul: „[...] educația prin școală începe odată cu stăpânirea habsburgică sau trebuie ancorată cu mult mai departe în trecut?” și îndemnuri către cititori: „[...] să cercetăm, dacă avut-o bănățenii forța morală și intelectuală cu care au putut influența în mod binefăcător asupra organizării învățământului bănățean, și, dacă au avut-o, care a fost izvorul acelei forțe [...]” (AȘCL: 6).

În articolul *Școala în antichitate*, At. M. Marienescu (3) punctează: „[...] popoarele ieșind din starea primitivă, din starea barbariei, și ajungând la atare civilizațiune, au simțit lipsa de învățătură, de cultură pentru familiile lor. Astfel a fost începutul pentru învățătura pruncilor familiei în mai multe popoare vechi din lume și deosebi din Europa.” (ARÎȘCDC, p. 146-147).

„Nobile erau pornirile spre îmbrășosarea învățătorei”, consemnează Joandrea, referindu-se la faptele istorice și voința de culturalizare a românilor din cele mai vechi timpuri. Autorul consemnează: „românii și-au pus nădejdea în forța lor vitală și bănățenii s-au îngrijit, ei înșiși, de înființarea de școale, pe care le susțineau din propriul lor avut” (AȘCL: 10).

Potrivit materialului epigrafic redactat în limba latină și descoperit pe teritoriul bănățean din perioada stăpânirii romane, secolele II-III d.Hr., istoricii vorbesc despre răspândirea unor sumare cunoștințe de scris și citit pe teritoriul bănățean, presupunând existența diferitelor forme de transmitere a științei de carte: în familie sub îndrumarea unui sclav (*paedagogus*) sau în orașe, în cadrul unor școli denumite *ludi* (4), sub conducerea unui *magister*, în conformitate cu regulile civilizației romane (At. M. Marienescu, ARÎȘCDC: 150).

Tot Joandrea amintește de „alipirea credincioșilor cătră legea lor strămoșască” și de faptul că bănățenii „s-au încreștinat încă prin primele veacuri ale erei creștine”. Locul „în care credincioșii primeau drept întărire sufletească în cele morale și intelectuale” era mănăstirea. Reținem din articolul *Influența bănățenilor la organizarea primei preparandii ortodoxe române* pasaje semnificative în acest sens: „Cea mai veche mănăstire a fost la tot cazul cea din Vărădia, prin ruinele căreia s-au aflat monede de argint cu inscripțiuni ale împăraților romani Adrian și Claudiu II. Istoricul T. Velea, vorbind de mănăstirea aceasta, înregistrează și o tradițiune importantă a protopopului Vărădiei, Petru Șutu, care, pe de o parte, ne dă indigitări privitoare la întemeierea mănăstirei, pe de altă parte ne servește de un document foarte prețios în ce privește latinitatea noastră. Iată cuprinsul scurt al acestei tradiții ce constituie «o samă de cuvinte, ce sunt auzite din om în om, de la oameni bătrâni»: Pe când românii, colonii lui Traian, erau unii încă păgâni, iară alții creștini, aceștia se duceau pe sub ascuns și-și pliniau cultul religios în caberna de sub râpa culmei. Din caverna această mai târziu, după ce toți românii s-au încreștinat, s-a născut mănăstirea, care înzestrată cu domenii și moșie, prin turcii lui Salim Amurat Osman devastându-se, s-a părăsit și surpat [...] și a zăcut sub ruinele sale după aceea până la eliberarea Banatului de turci. Tradiția ne mai spune că mănăstirea a fost dezgropată la anul 1754, iar la anul 1773 s-a sfințit de nou prin însuși protopopul Șutu.” (AȘCL: 7).

Argumentele menționate de învățător urmăresc să demonstreze că „originea noastră latină era deja cunoscută de români încă din veacul al XVI-lea și al XVII-lea” (Ibidem). Cu toate că încercarea de mistificare a faptelor precursorile este ușor de observat la Joandrea, ideea centrală, pentru devenirea istorică a poporului, merită a fi reținută din această scriere: „alipirea de biserica ortodoxă română a fost arma cea mai puternică și adăpostul cel mai binecuvântat” (Ibidem: 8). Semnalăm existența, în același articol, a unor informații importante: „Pe lângă mănăstirile acestea se așezau apoi învățători-călugări și așa numiții diecei, cei mai mulți veniți din Țara Românească, care propuneau tinerimei învățături religioase. La vechea mănăstire a Lugojuului

aflăm protopop pe Moise Peștișel, propoveditorul Evangheliei lui Christos în cercul Lugojului, care pe la anul 1581 a conlucrat la traducerea Testamentului Vechi în românește, numit *Pallia* și a tipărit în spirit calvinesc la 1582 de Mihail Tordaș în Orăștie. Tot la traducerea aceasta a conlucrat și protopopul Ștefan Hercie, propoveditor în orașul Căvăran-Sebeșului. În prefața *Palliei* mai aflăm că Efrem Zăcanu, *dascălul de dascălie* al Sebeșului (Caransebeșului) încă a conlucrat la traducerea *Palliei*. De aici deducem că *dascălul de dascălie* Efrem Zăcanu, după terminologia de azi ar fi fost unul dintre primii profesori de pedagogie și, prin urmare, în Caransebeș ar fi existat un fel de preparandie românească.” (*Ibidem*).

Dascălul îl citează pe Nicolae Tincu-Velea, cel care redă o veche tradiție în acest sens. În lucrările istoricului „se spune într-altele că, pe lângă mănăstirile de la Morava și Partoș, erau încă din vechime școli, unde învățătorii veniți din România învățau mai vârtos pe tinerii care se preparau pentru chemarea preoțească sau învățătoarească. Școala din Morava a întemeiat-o obâr-cneazul român din Fizeș, Nicolae Lucaciu, iar cea din Partoș, George Laiul, judele primar din cercul Ciacovei. Din școala aceasta a ieșit renumitul protopop român al Timișoarei, Șuboniu, care a publicat două opuri de cuprins dogmatic. Tot în școala aceasta s-a perfecționat cărturariul român Mihaiu Dascălul, născut la Jădani, care la anul 1790 a tradus în Timișoara studiul teologiei din limba slavică în cea românească.” (*Ibidem*: 9). De interes sunt și însemnările lui Nicolae Stoica de Hațeg, cel care amintește în cronica sa de treisprezece învățători care au funcționat la școala din Mehadia, înainte de 1767.

Cercetările întreprinse în perioada interbelică scot la iveală documente care atestă funcționarea mai multor școli în satele bănățene: la Ticvani (1983: 286-287), începând cu 1724, la Greoni (Stoia Udrea, 1940: 16), în 1735, la Lipovaîn jurul lui 1730 (Popeangă, 1974: 73), la Iaz în 1748 (Ghidu, Bălan, 1909: 40-41). În Timișoara se înregistrează trei școli, una cu predare în limba română, iar două în limba sârbă, despre care „se spune că funcționau încă de pe vremea turcilor, înainte de 1716” (Netea, Țircovnicu, 1983: 287).

Joandrea amintește și de un articol al profesorului Iosif Bălan, publicat în ziarul „Lucrul”, în care se consemnează existența unei școli populare românești: „Prof. Iosif Bălan din Caransebeș ne relatează după niște însemnări făcute cu litere latine că, în anul 1748, a existat în Caransebeș un gimnaziu, că la biserica catedrală de acum a fost o mănăstire și că în comuna Iaz a existat o școală populară românească. Ne amintește de Lazăr Popovici, care a fost dascăl și diacon în Iaz, mai în urmă preot în Caransebeș. Iată una din notițe: «Semtemvrie mea și am scris întru aceste table eu dascălul [...] am venit în țara Bana(tului) dascăl, de am învățat gramaticile în școala Caransebeșului, care acum sunt preot desăvârșit iar în Sebiș. Preotul (Lazar Popovici), august 14-1748»”. (*art.cit.*: 11)

Deși interesul pentru răspândirea științei de carte pe teritoriul Banatului a existat și înainte de anul 1718, an în care provincia devine parte a statului austriac, totuși instituirea direcțiilor clare de organizare sistematică a educației se datorează aplicării legislației imperiale. Dreptul la cunoaștere este fundamentul epocii imperiale. Are ca piatră de temelie „acumularea de cunoștințe și recunoașterea comunitară a importanței instruirii, înțeleasă ca măsură a tuturor meritelor umane și ca vehicul al avansării sociale” (Nemoianu, 1997: 168). Efectele acestei direcții instituite de Curtea de la Viena nu întârzie să apară și la noi.

Evoluția învățământului trebuie înțeleasă în contextul sociocultural bănățean. Este un fenomen complex. Nu are un ritm liniar de desfășurare și nici uniformitate în intensitatea dezvoltării lui. (Munteanu, 2006: 16) Cu toate că în multe lucrări (5) se evidențiază ideea că legislația școlară din perioada 1867-1918 reprezintă concretizarea efortului din partea statului de a trece învățământul sub controlul și conducerea sa, I. Munteanu face oportune precizări: „acest obiectiv rezultă din legislația școlară, [...] dar nu definește în totalitate politica școlară” (2008: 295). Nu trebuie să ignorăm faptul că unele legi, precum cea din anul 1868, urmăresc

propagarea educației în rândul maselor populare, modernizarea spațiilor de învățământ, perfecționarea cadrelor didactice, în conformitate cu cerințele pedagogice ale lumii europene.

În același registru încadrează și Valeriu Leu „experimentul” din Banat, menționând că „epoca tereziană și cea iosefină au stat hotărât sub semnul școlii și al pedagogiei.” Același cercetător afirmă că: „ritmurile au fost extrem de accelerate. În 1768 Banatul avea – ne referim la populația ortodoxă – 23 de școli românești și 43 sârbești, în 1778 avea 148 românești, 52 sârbești și 6 mixte, iar la sfârșitul epocii iosefine erau 256 românești, 69 sârbești și 7 mixte iar în 1802, 328 românești, 73 sârbești și 7 mixte. Școli cu grad mai înalt la care predarea se făcea în limba germană, frecventate însă de români și sârbi erau, în 1768, în număr de 13 și 30 în 1787.” (2007: 229).

Schimbările politice din perioada 1790-1848 se oglindesc în legislația școlară. Caracteristicile politicii educaționale din această perioadă se reduc la ideea că problema școlii este o problemă de stat. În presă se amintește acest declin: „Durere că în urma tendințelor lui (Iosif al II-lea *subl.n.*) de germanizare și înspăimântat de principiile liberale răspândite de revoluția franceză a fost silit la urmă să tragă o dungă preste toate reformele lui salutare.” (AȘCL: 10). În anul 1868 are loc organizarea propriu-zisă a învățământului elementar din întreaga Ungarie (6). Confesiunile, comunele politice și particularii au dreptul să deschidă și să sprijine școli primare. Prin prevederile legilor din 1879, 1883, 1896 se intensifică acțiunea de deznaționalizare, se introduce limba maghiară ca limbă obligatorie în preparandii și în școlile medii, se interzic cărțile românești în școală.

Cărturarii preocupați de soarta școlii românești iau măsuri pentru contracararea efectelor negative ale politicii duse de autorități. Pentru a menține „vie” limba maternă în școala populară, cei mai de seamă bănațeni concep un program de rezistență, ajutați fiind de biserica ortodoxă. Putem spune că în paralel cu politica oficială a statului există o politică școlară a bisericii. Ilustrăm câteva precizări importante în acest sens: „Adăpostite la sânul întotdeauna cald al bisericilor noastre, acolo unde le găsisse și le lăsase D. Țichindeal, școlile confesionale românești erau ele însele adevărate jertfelnice, în înțelesul arhaic al cuvântului, „altare”: pe de o parte fiindcă ele s-au susținut cu foarte trudnice jertfe ale credincioșilor, pe de altă parte fiindcă nici pe o clipă măcar n-au lăsat să se stingă în candelile lor flacăra celui mai creștinesc și mai integral naționalism.” (Evuțian, 1933: 9).

Dascălii militează, prin intermediul presei, pentru conștientizarea rolului studiului limbii materne în școala primară. Ilustrativ este fragmentul de mai jos, preluat din articolul *Rostul școlii confesionale în cadrul art. de lege XXVII 1907*: „[...] articolul acesta de lege a supus intelectul, atât al învățătorului, cât și voința elevului la predarea și primirea unui material de învățământ ce aproape trece barierele posibilității omenești. Tot acest articol stabilește un nou scop al școlii, și anume elevul după patru ani de școală, să-și știe exprima la înțeles gândurile sale atât în vorbire, cât și în scriere. Este doar mult cunoscut că scopul sfânt al tuturor școlilor elementare din lume a fost precizat prin puterea de lumină și sentiment al geniilor școlii și acest scop este: «dezvoltarea intelectuală, morală, religioasă, estetică și fizică a copiilor poporului, ca ei să poată deveni oameni harnici și folositori sieși, familiei, patriei și societății omenești». Pentru atingerea acestui scop toți maieștrii aleși ai pedagogiei au stabilit ca mijloc principal al educațiunii și instrucțiunii limba maternă a elevului, acest «product instinctiv al minții omenești», cum zice Titu Maiorescu; iar unul dintre acei educatori și instructori ai neamului omenesc care au deschis drumuri noi în largul câmp al pedagogiei a fixat axioma că a-i face elevului mai înainte instrucția într-o altă și nu în cea maternă [...] Ne-au rămas 5 ore și jumătate pentru cultivarea limbii românești, acest talisman prețios. Se ivește acum nedumerirea oare i se va putea da în acest răstimp îngrijirea recerută de rostul școlii noastre, răspund un categoric da. [...] Călchiul ahileic al neamului nostru îl formează școlile. Tocmai pentru aceasta, cred eu, învățătorilor, voi, sunteți beduinii pustiei Sahara. Țelul vostru este de a ajunge în pace de la o oază până la cealaltă, întâmplându-se ca la mijloc de cale să

vă ajungă înfricoșatul vânt, voi culcați cămila și vă proșterneți pământului. De nu veți fi înmormâtați, plecați mai departe către limanul dorit” (1913, 6: 13).

Este un discurs care avansează într-un adevărat *crescendo* retoric prin persuasiune. Axul semnificării este amplificat de forța imaginii pentru a da densitatea dorită substanței conținutului. Ipostaza semnificantă a acestuia este dată de gândirea pedagogică a vremii. Tiparul profund al gândirii pedagogice este alimentat de „prețioasele rezerve de moșteniri străbune, care zac neatînse sub straturile de trăire ale atâtor generații” (Cosma, Dr. Aurel, 1938:304), ca dintr-un centru iradiant. Lumea spirituală a satului românesc este centru iradiant. Din acest „punct vital al neamului” se desprind învățăturile populare, se conturează judecățile pedagogice despre viață și lume, despre buna creștere.

Adânc ancorată în etosul specific românesc este educația de tip tradițional. Gândirea pedagogică specifică acestui tip de educație se mulează și se modelează îndeosebi prin valorificarea experienței de viață a maselor. Radu și Onciulescu consideră că învățământul românesc bănățean începe prin „învățământul oral, popular, folcloric” (1976: III). Această etapă ancorată în tradiție este specifică firii neamului și începe, potrivit autorilor, „odată cu nașterea poporului român, prin școala vetrei părintești, continuată de școala vieții, a muncii, a vetrei satului” (1976: V).

Presa românească, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, a surprins în rânduri emoționante rolul femeii în societatea în proces de consolidare a naționalității, în proces de renaștere: „Națiunea română numai așa va merge în curs de dezvoltare și conștientizare etnică, dacă pe pedestal va pune mama română, se va cultiva în sentimentul național și se va deștepta conștiința națională” (LU, 1882: 4).

În familie, matricea socio-culturală și genetică a lumii tradiționale, femeia a avut un rol important în realizarea educației micuților prunci. Emilia Lungu-Puhallo aducea un omagiu celor care au crescut generații și generații de vlăstare ale neamului: „Și dacă noi ca națiune avem eroi și apostoli, femeia română le-a fost mamă și crescătoare. Și nu prin carte sau științe, ci numai prin caracterul și mărețele puteri ale sufletului ei înalt.” (DR, 1901: 2-3). Mama, ca prim dascăl, insuflă spiritul religios, morala și oficiază „ceremonia sacră” de transmitere a limbii naționale. Rolul femeii, ca „element conservator al spiritului neamului”, este deseori amintit în presă. De exemplu: „Elementul eminent conservator în sânul poporului român este femeia. Aceasta ne-a păstrat tot ce constituie astăzi avutul nostru apucat din părinți: Limbă, lege, poezie, povești, muzică, port, credință, datini, moravuri, cu un cuvânt tot ce ni s-a transmis din bătrâni. La toate popoarele este așa, dar mai ales la noi, românii, care divizați în toate privințele, un singur element conservator am avut în toate timpurile: femeia română.” (1905:1).

„Sublimă misiune”, potrivit titlului articolului lui A. Bădescu, au mamele. Iată un fragment ilustrativ: „A împlini o educațiune solidă, învățând morala sau cunoștința moravurilor celor bune, iată datorința mamelor române.[...] Astfel, în educațiunea integră sau învățătura artelor, științelor și bunelor moravuri, educațiunea morală este întregirea omului[...]; Morala, în comparație cu artele și științele, este ceea ce grâul e în comparație cu nestematele: acestea strălucesc, nu conțin însă germenele vieții. Bunele moravuri sunt fructul cel adevărat al educațiunii integre, iar artele și științele îi sunt florile.” (CT, 1901: 2). „Cei șapte ani de acasă”, așa cum este denumită în popor această formă de educație, vizează formarea unui om cumpătat, sociabil, în acord cu societatea în care trăiește.

Un loc important în procesul formării morale a tânărului îl ocupă pedagogia populară. Învățăturile se transmit cel mai adesea pe cale orală, în cadrul familiei sau a unor întruniri de genul șezătorilor, obiceiuri vechi cu funcții educative puternice, cu rol important în evoluția culturii populare și a vieții sociale sătești. Prin intermediul acestora sunt difuzate cântecele, basmele, legendele, snoavele, ghicitorile, jocurile, toate având un rol însemnat în cimentarea sentimentului de apartenență la colectivitate, în transmiterea tradiției.

Valorificarea folclorului din perspectivă pedagogică este calea cea mai sigură de educare a tinerilor satului. (Stoian, Alexandru, 1978: 43). Folclorul românesc devine o modalitate sigură de exprimare a identității culturale. Din perspectiva funcției pedagogice, Ovidiu Papadima definește folclorul „un complex vast cultural, cu caracter enciclopedic [...] principala mare școală care a format masele în trecut”(1966: 27). Folclorul are un rol cultural apreciabil prin creațiile sale purtătoare de învățături, pentru că învățătura reflectă experiența de viață educativă a maselor și la noi, ca la toate popoarele (7).

Scopul educației populare nu este doar înmagazinarea cunoștințelor, ci formarea omului de omenie, această calitate presupunând vrednicie, moralitate, demnitate. Numeroase aforisme culese din lumea satului bănățean stau mărturie pentru prețuirea pe care oamenii simpli o acordă învățaturii: „Un om învățat prețuiește cât un sat”, „Cine nu învață la tinerețe va plânge la bătrânețe”, „Omul fără omenie e ca o casă pustie”. Având o origine pierdută în timpurile cele mai vechi, aceste aforisme sunt formulări orale ale regulilor de conduită socială, sunt veritabile încercări de legislație, „o modalitate de transmitere orală a experiențelor și cunoștințelor acumulate” (Onciulescu, 1983: III).

Vechimea neamului se răsfrânge și asupra modului concis de comunicare, formulat în proverbe, zicători. În aceste „picături comunicative de cuminecare” sunt reflectate înțelepciunea populară, experiența de viață a maselor și concepția despre educație, adunate în veacuri. Mobilitatea metaforică a acestor formule deschide posibilitatea interpretării lor, acestea putând fi admise sau contestate, în funcție de abordările diverse ale realității concrete. Enunțarea lor are ca rezultat instituirea sau nu a unor atitudini și comportamente adecvate. Este cert că nu vorbim despre un sistem unitar, din punct de vedere al concepției despre educație, unele proverbe exprimând plastic adevărul etic, fără a adăuga o precizare sau un alt comentariu, lăsând posibilitatea interpretării. Toate aceste expresii simbolice conduc la configurarea gândirii pedagogice a epocii.

Articulațiile gândirii pedagogice devin din ce mai complexe și datorită mișcării ideilor despre educație și cultură. Astfel se deschid noi fascicule revelatoare de semnificații pentru modernizare. Ideile progresiste europene despre educație apar inclusiv în studii de istorie, filozofie, limbă, iar, începând cu secolul al XIX-lea, în studii de pedagogie. Gândirea pedagogică se articulează îndeosebi sub influența ideologiei raționaliste și iluministe și are un pronunțat caracter progresist. Iluștrii cărturari, de la Paul Iorgovici (8), Constantin Diaconovici-Loga (9) la Damaschin Bojincă (10) și marea grupare de dascăli bănățeni militează pentru noile idei, pentru dreptul la cultură, pentru învățământ în limba maternă.

De asemenea, discursul pedagogic al presei se modernizează datorită efervescenței atmosfere generate de noile idei surprinzătoare prin diversitatea tematică propusă și prin extinderea temporală sau geografică a legăturilor culturale pe care le mărturisesc.

3. Concluzii

Un aspect important care se individualizează din spectrul larg al informațiilor prezentate este profunzimea gândirii pedagogice românești, perspectivă care se deschide dintr-o investigație interdisciplinară și care, prin intermediul publicisticii, poate evidenția configurarea unei atitudini reflexive a cărturarilor pregătiți să integreze ideile pedagogice europene într-o revelatoare sinteză prin valorificarea tradiției și a filozofiei populare.

Note:

(1) Banatul este ținutul ce se întinde între Dunăre, Mureș, Tisa și Carpați. Vezi I. Munteanu, *Banatul istoric (1867-1918)*, vol. 1, Timișoara, Editura Excelsior, 2006, p. 13.

(2) Adriana Babeți este de părere că „două sunt reușitele care individualizează Banatul sub aspectul instituționalizării învățământului: caracterul timpuriu al acestor eforturi și extensia lor”. Prima formă de învățământ în limba latină de pe teritoriul Banatului a existat la

Cenad, putând fi plasată în secolul al XI-lea. „Extensia” învățământului se realizează în secolul al XVIII-lea „prin organizarea sistematică a unei rețele de învățământ laic în Banat [...] după cucerirea Banatului de către imperiali. Astfel se ajunge ca, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, „mai ales după 1829, când în confiniu s-a introdus învățământul obligatoriu, să se realizeze frecvența și școlarizarea în proporție de 100%. Situația este excepțională, în comparație cu celelalte provincii românești, cu alte teritorii din monarhie sau din Europa.”, <http://www.memoriabanatului.ro>.

(3) Stoia Udrea confirmă aserțiunea lui At. Marienescu și menționează că problema culturalizării prin școală începe înainte de stăpânirea habsburgică. Vezi I. Stoia Udrea, *Marginale la istoria bănățeană*, Timișoara, Editura Vrerea, 1940, p. 7. Vezi și D. Onciulescu, *Pedagogia tradițională populară bănățeană*, București, Editura Litera, 1983, p. 11.

(4) At. M. Marienescu menționează că „în Roma, școala pentru prunci s-a numit *ludi* (*ludus* – joc, *ludi* - jocuri), iar învățătorul pruncilor s-a chemat *Ludi-magister* (maiestrul luditor). Se vede că romanii au cuprins bine metoda pentru creșterea și învățarea pruncilor, căci aceștia s-au dus la școală ca, jucându-se, să învețe.”. Autorul menționează că ideea de a-i educa pe copii prin activități ludice este adoptată și de pedagogul Friedrich Frobel, cel care înființează grădinițele de copii (3-6 ani).

(5) La începutul secolului trecut au apărut o serie de lucrări cu o mare încărcătură emoțională, evidențiind politica discriminatorie a guvernelor. Amintim câteva lucrări: G. Sima, *Școala românească din Transilvania și Ungaria. Dezvoltarea ei istorică și situația ei actuală*, București, Institutul de Arte grafice Carol Gobl, 1915; Onisifor Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, EDP, 1915, L. Triteanu, *Școala noastră, 1850-1916*, 1919, *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915.

(6) Prin legea XLIV, *Legea despre egala îndreptățire a naționalităților*, se impunea obligativitatea învățământului primar de la 6 la 15 ani pentru toți cetățenii și libertatea alegerii formei de învățământ.

(7) Poate că nu întâmplător, printre cei mai zeloși culegători de folclor de după anul 1890 au fost învățătorii. Conștient de necesitatea folosirii lui ca material didactic, George Cătană exemplifică în FD, 1894, nr. 1-2, cum se poate utiliza în școala conținutul unei povestiri populare din Banat, *Fata moșului și fata babei*.

(8) În lucrarea lui Paul Iorgovici, *Observații de limbă rumânească*, în capitolul al treilea, *Reflecții despre starea românilor*, sunt expuse ideile despre educație: esența procesului educativ, caracterul social al educației.

(9) Concepția pedagogică a lui C. Diaconovici-Loga este prezentată în capitolul *Învățături despre creștere, despre darurile naturii și despre îndreptarea tinărului*, din lucrarea *Ortografia sau dreapta scrisoare*, 1818 și în *Epistolariul românesc*, 1841.

(10) În *Diregătoriul bunei creștere*, Damaschin Bojincă evidențiază rolul legăturii dintre școală și familie. *Creștere*, semnifică, pentru cărturar, „a da omului ajutoriu ca să dezvoltă puterile cele firești care se află într-însul [...] și învățatura a științelor și a volniciei”.

Surse

AȘCL: „Anuarul IX al școlii capitale ort.or. române de băieți și fete din Lugoj pe anul școlastic 1905/1906”, Lugoj.

ARÎȘCDC: „Almanah edat de Reuniunea învățătorilor de la școlile confesionale gr.or. din dieceza Caransebeșului”, Caransebeș, 1899.

CT: „Controla”, 1901.

DR: „Drapelul”, Lugoj, 1901, 1905.

ED: „Educatorul”, Oravița, 1909-1914.

FD: „Foaia Diecezană Caransebeș”, 1886 - 1918.

LU: „Luminatorul”, Timișoara, 1881-1883.

BIBLIOGRAPHY

*** *Din istoria pedagogiei românești*, vol. II, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966.

*** *Istoria învățământului din România*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983.

Babeți, Adriana (coord.), *Le Banat: un Eldorado aux confins*, Centre Interdisciplinaire de Recherches Centre-Européennes (CIRCE), Université de Paris Sorbonne (Paris IV), 2007.

Babeți, Adriana, Ungureanu Cornel (coord.) *Europa centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Iași, Editura Polirom, 1997.

Banaduc, Ioana, *O ipostază a spiritualității românești: Banatul și cultura activă. Reflecții în presa românească cu preocupări pedagogice*, București, Editura Pro Universitaria, 2017.

Idem, *Valențe integratoare ale matricei identitare românești și rolul lor pentru cultura bănățeană (1860-1918)*, în „Philologica Banatica”, 2014, vol.2.

Bojincă, D., *Scrieri: de la idealul luminării la idealul național*, Timișoara, Editura Facla, 1978.

Birou, V., *Restaurația și Banatul*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, nr. 31-32, 1940.

Cosma, Dr. Aurel, *Un salut frățesc*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, 1938.

Evuțian, S., *Aspecte de politică școlară în Banat și Crișana*, în „Revista Institutului social Banat-Crișana”, 1933.

Iorgovici, P., *Observații de limbă rumânească*. Prefață de Ștefan Munteanu. Ediție critică, studiu introductiv, tabel cronologic, note, bibliografie de Doina Bogdan Dascălu și Crișu Dascălu, Timișoara, Editura Facla, 1979.

Onciulescu, D., *Pedagogia tradițională populară bănățeană*, București, Editura Litera, 1983.

Radu, P., Onciulescu, D., *Contribuții la istoria dezvoltării învățământului din Banat*. Ediția a II-a adăugită, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1976.

Stoian, St., Alexandru, P., *Pedagogie și folclor*, București, EDP, 1978.

Munteanu, I., *Banatul istoric (1867-1918)*, vol. 1, Timișoara, Editura Excelsior, 2006.

Idem, *Banatul istoric 1867-1918. Școala. Educația*, vol. 3, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2008.

T. Vianu, *Studii de filosofia culturii*. Ediție îngrijită de Gelu Ionescu, George Gană. Studiu introductiv de George Gană, București, Editura Eminescu, 1982.

Popeangă, V., *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului 1721-1821*, Arad, 1974. Ghidiu, A., Bălan, I., *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909.

Netea, V., Țircovnicu, V., *Învățământul elementar românesc*, în *Istoria învățământului din România*, București, EDP, 1983.

<http://www.memoriabanatului.ro/index.php?page=banat>.